

УДК 35.072.2

В. ШКАРУПА, доктор юридичних наук, професор,
В. ЦИМБАЛЮК, кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛОЖЕНЬ ПРАВА ЩОДО ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ТЕОРІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

Анотація. У статті досліджуються питання, пов'язані з проблемами застосування положень теорії права щодо формування основ науки інформаційного права та її методології.

У порядку постановки проблеми в загальному вигляді та її зв'язку із важливими практичними та науковими завданнями пропонується звернути увагу на те, що останнім часом в Україні та за кордоном деякі фахівці з першою базовою освітою у сфері технічних, інженерних, економічних та інших наук, які досліджують проблеми інформатизації суспільства, залучаються до формування інформаційного законодавства. Через свої публікації вони також беруть участь у формуванні теорії інформаційного права. Нерідко саме такі фахівці виступають ініціаторами нових нормативно-правових актів щодо регулювання суспільних інформаційних відносин в умовах формування інформаційного суспільства.

Аналіз останніх досліджень, які знайшли відображення у публікаціях щодо вдосконалення теорії і практики інформаційного права, свідчить: серед відомих зазначених фахівців в Україні можна назвати таких, як І.Аристова, О.Баранов, О.Додонов, І.Жиляєв, О.Литвиненко, Г.Почепцов, М.Родіонов, А.Семенченко та ряд інших [1, 2, 4, 5, 9, 10].

Зазначене явище (тенденцію) можна розглядати як позитив для формування не тільки теорії інформаційного права, а й практики державної інформаційної політики, у тому числі національної інформаційної безпеки. Такі фахівці, впроваджуючись зі своїми думками, науковими розробками у сферу правознавства, збагачують його методологію, у тому числі адаптуючи теоретичні положення базового для них освітнього світогляду до проблем теорії і практики правового регулювання суспільних відносин у сфері інформації, інформатики та інформатизації.

Як виділення невирішеної частини загальних проблем, котрим присвячується стаття, зазначимо, що нерідко у своїх публікаціях вищезгадані фахівці не враховують вже напрацьовані і перевірені практикою методологічні положення правознавства, зокрема такої його провідної наукової галузі, як теорія права. Це негативно відображається не тільки на формуванні державної інформаційної політики, національної інформаційної безпеки, публічно-правовому регулюванні суспільних відносин щодо інформації, а й, нерідко, дезорганізує ці відносини, у тому числі через нерозуміння ініціатив фахівців різних галузей науки серед правознавців, у тому числі щодо деяких розроблених законопроектів та проходження їх у Верховній Раді України.

Мета статті – спроба гармонізувати новаційні думки фахівців у різних наукових галузях з добрими традиціями правознавства, зокрема правотворчості у сфері суспільних відносин, пов'язаних з інформатизацією, формуванням організаційно-правових засад інформаційного суспільства в нашій країні.

Виклад основного матеріалу дослідження пропонується розпочати з визначення системних ознак інформаційного права, виходячи з основ (“азбуки”) теорії права.

Як аксіому пропонується взяти сутність поняття “право” у наступному формулюванні. Право – це багатоаспектна юридико-соціологічна категорія, що за своєю сутністю природою умовно поділяється на сферу норм суспільних відносин (правовідносин), сферу наукових досліджень (правознавства) та відповідну навчальну дисципліну (наприклад, під назвами: “Основи права”, “Правознавство”, “Теорія права” тощо).

Сучасні методологічні засади теорії права формуються на системному підході, зокрема із з’ясування змісту категорії “система права”. Зазначена категорія є основою і для розуміння змісту категорії “система інформаційного права”. Виникає питання, що розуміти під системою права, а отже, і під системою інформаційного права?

1. Визначення змісту категорії “система права”. Перш за все слід зазначити, що у правознавстві ця категорія є багатofункціональною, її поняття правниками розуміється з прив’язкою до конкретного змісту суб’єктивно, виходячи з усвідомлених ними методологічних аксіом сутності системного підходу. При цьому також дослідником визначається сутність та зміст категорії “право”.

Щодо категорії “право”, як свідчать наші дослідження, в історії та теорії права, філософії права існує безліч її формулювань. Для прикладу, досить подивитися хоча б працю Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля “Філософія права”. Ця праця вважається однією з найбільш визначних у всій історії правової, політичної і соціологічної думки. Далі пропонується декілька визначень категорії “система права”.

З точки зору методології системно-функціонального та галузевого підходу система права – це об’єднання в єдине ціле (в єдину систему) усіх чинних норм права з поділом їх на окремі, умовно відмежовані одна від одної сфери права, що відрізняються своєю галузевою специфікою (особливістю, предметом) регулювання. Недоліком такого визначення системи права є комплексування його змісту на визначенні відмежування за специфікою (як абстракцій) за предметною ознакою суспільних відносин. За такими системними ознаками всі предмети правовідносин як їх об’єкти можуть утворювати системи права (наприклад, майно – майнове право; річ – речове право; інформація – інформаційне право; телекомунікації – телекомунікаційне право тощо). За таким розумінням категорії “система права” щодо будь-якого предмета може виникати “своє право” предмета правовідносин. При цьому зміст системи права перетворюється на велику, складну, неосяжну систему. Тобто, кожний дослідник, бажаючи визначитися, може створити свою систему права.

З точки зору системно-статичного галузевого підходу система права може розглядатися як множина умовно визначених певним суб’єктом пізнання складових галузі суспільних відносин, які у єдності утворюють нову якість, непритаманну сукупності цих складових. Якщо за цим визначенням виділити провідними системоутворювальними елементами суб’єктів, об’єкт (предмет) та сутність правовідносин (особливості зв’язків суб’єктів до об’єктів), то визначаються тільки дві системи права: приватне та публічне.

Приватне право виступає базисом для публічного права. Приватне право складається з системи угод (контрактів), принципів моралі, добрих звичаїв, ділової етики без участі органів публічної влади на умовах юридичної рівності та незалежності сторін договірних відносин. Якщо представники органів публічної влади бажають стати суб’єктами приватного права, то вони повинні відмовитися від свого публічного статусу (обмеження владного суверенітету). Тільки при цьому вони стають учасниками приватноправових відносин, у тому числі й тих, що здійснюються ними на користь держави чи суспільства.

Отже, з точки зору синергетичного підходу будь-яка сфера (галузь) публічного права свої коріння має у приватному праві як системі саморегуляції (співпраці) відносин між приватними фізичними особами без участі держави для задоволення ними своїх потреб та

інтересів. У міру набуття соціальної значимості норми приватного права легалізуються, тобто переводяться в норми публічного права. При цьому вони втрачають ознаки приватності. У цьому контексті слід звернути увагу на бажання органів законодавчої влади деяких країн кодифікувати (чи то на рівні закону, чи основ законодавства, чи кодексу) норми приватного права (зокрема, міжнародного приватного права). Це відноситься і до України, де також прийнято закон про міжнародне приватне право. Як свідчить аналіз такого “приватноправового законодавства” у більшості випадків у ньому мова йде тільки про визначення окремих понять (термінології) приватного права (зокрема, ускладненого іноземним елементом) та встановлення публічних обмежень застосування колізійних прив’язок до приватноправових відносин, в основі яких є бажання їх суб’єктів здійснити обхід закону, який регулює певні відносини не на їх користь. У зв’язку з цим, будь яка форма законодавчого акта (закон, кодекс, основи законодавства) може визначати і закріплювати тільки публічно визначені межі поведінки владних структур, але не може стримувати ініціативу приватних осіб щодо встановлення ними нових правовідносин.

Як аксіома нині сприймається положення, що публічне право складається з системи законодавства та підзаконних нормативно-правових актів органів державної влади. З точки зору системного підходу публічне право може розглядатися і як система встановлених державою та таких, що охороняються та захищаються нею від порушень (юридичних деліктів), загальнообов’язкових, юридично (формально) визначених норм, які регулюють найважливіші суспільні відносини між державними органами, а також між державою і фізичною особою. Гносеологічно в даному визначенні системи права визначається публічно-регуляторні охоронні та захисні функції. За таким підходом (методом регулювання) виділяються дві підсистеми права щодо поведінки: суспільно бажаної (правомірної) та суспільно небажаної (деліктної, протиправної, неправомірної) поведінки.

У першооснові деліктне право формувалося в межах традиційних провідних галузей публічного права: цивільного (права громади міста) та міжнародного (права народів). З часом, на їх базі сформувалося і, так зване, головне деліктне право – кримінальне. В силу традицій в українській мові щодо цього права сформувалася така досить невдала категорія, як калька з латинського – “кримінальне право” (тобто “злочинне право”). Для того щоб нівелювати такий переклад, правниками застосовується формулювання “право про злочини”, тобто, право, яке визначає дії та бездіяльність у статусі злочинів (криміналу).

Якщо категорію “система права” розглядати за іншими ознаками (з додаванням нових означених елементів), то можна сформулювати інші її поняття. Наприклад, деталізація публічного права за галузевою ознакою двох провідних методів виникнення правовідносин (владних та договірних зобов’язань) дозволяє виділити дві сучасні загальноприйняті підсистеми: адміністративне (управлінське) право та цивільне (договірне) право.

2. Визначення сутності категорії “галузь права”. Відразу зазначимо, що категорія “галузь права” багатофункціональна у правознавстві. Кожен дослідник може сформулювати своє визначення та сформулювати суб’єктивно будь-яку галузь права за сферою суспільних відносин, за методом правового регулювання, за предметом правовідносин тощо. При цьому розмежовуються за певними ознаками провідні галузі права (цивільне, адміністративне, кримінальне) та комплексні галузі права (господарське, підприємницьке, комерційне, дисциплінарне тощо). Розглянемо декілька дефініцій галузі права.

Наприклад, галузь права – це система правових норм, якій властивий певний предмет регулювання відносин у відповідній сфері суспільного життя. Із зазначеного формулювання важко визначити конкретну провідну галузь права. За цією формулою можна визначити тільки комплексні галузі права. Якщо до такого теоретичного підходу додати

конкретніше означений чинник (елемент), то тільки тоді можна викликати відповідну адекватну рефлексію щодо змісту категорії “провідна галузь права”. Зокрема, кожна публічна галузь права повинна мати умовно визначений свій власний об’єкт правового регулювання, який визначається методом їх виникнення, тобто конкретний вид суспільних відносин, що регулюються методами саме цієї галузі права. За таких обставин об’єкт (за методом виникнення, регулювання, охорони та захисту) публічного регулювання є основним критерієм поділу правовідносин (їх норм) на, так звані, провідні галузі публічного права: адміністративне та цивільне право.

За функціональним призначенням нині дія провідних галузей публічного права поширюється майже на всі найважливіші сфери суспільного життя у формі матеріального та процесуального права. Процесуальне право виступає у ролі чинника вирішення деліктних правовідносин (правопорушень). У контексті визначення судової процедури публічного захисту, боротьби із посягненням на існуючі суспільні відносини, процедури вирішення юридичних конфліктів з матеріального провідного галузевого права виділилося процесуальне право (за галузевими ознаками – цивільне судочинство, адміністративне судочинство, кримінальне судочинство). Тобто, за процесуальним правом останнім часом, виходячи із зростання функції судової влади, все більше (і об’єктивно) закріплюється назва “право судочинства” (адміністративного, цивільного, кримінального). Як свідчить досвід формування процесуального права, у деяких комплексних галузях (наприклад, господарського процесуального) воно калькує (переважно еkleктично) адміністративний, цивільний чи кримінальний процес. Постає питання, чи варто на законодавчому рівні нагромаджувати “процесуальних частин комплексних галузей матеріального права”? Отже, як свідчить практика, збільшення галузевого процесуального права тією чи іншою мірою має ознаки або адміністративного, або цивільного, або кримінального судочинства.

У юридико-економічному сенсі матеріальне право (є переважно майновим) визначає і юридично закріплює відносини власності (у тріаді – володіння, користування, розпорядження), виступає як регулятор міри та форм перерозподілу результатів праці, її продуктів у суспільстві. На наш погляд, не варто у дефініціях комплексних галузей права застосовувати термін “право власності” (володіння, володарювання, використання).

З точки зору управлінського підходу (розвиваючи соціально-економічний сенс) функція публічного права також полягає в регулюванні організації та діяльності соціальних системі, у тому числі систем державних органів (державного механізму). Публічне право в цілому та на галузевому рівні може розглядатися і як інструмент соціального управління, управління соціальними системами. Для цього соціальні норми відносин закріплюються державою юридично за допомогою норм публічного права (правових формул) у відповідному статусі нормативно-правових актів (законах, підзаконних актах).

На аксіоматичному рівні норма публічного права, як правило, розуміється як закріплене законом (чи підзаконним нормативно-правовим актом) правило поведінки фізичних, юридичних осіб чи держави (через її представників – державних службовців). Норми права (що наказують, зобов’язують, забороняють та ін.) поєднуються в нормативно-правових актах (законах, указах Президента України, постановах Кабінету Міністрів, наказах міністерств, комітетів). Для того щоб уникнути правового хаосу нормативних актів публічної влади, застосовується систематизація їх на рівні законодавства.

Найвищою формою систематизації норм публічного права вважається кодекс. Якщо потрібно систематизувати кілька законодавчих актів без їх відміни, то застосовують таку форму законодавства, як основи. Ці положення є “азбукою” теорії права. Конкретизація їх здійснюється у різних країнах по-різному.

Кілька міркувань щодо національних систем права. Відомо, що систем внутрішньо-державного (національного) права існує стільки, скільки у світі держав, кожна має свою національну систему права, що обумовлює її внутрішній порядок, виходячи з традицій нації (народу), історії формування її державності. Система права держави, що відображає ознаки, особливості існуючих у ній суспільних відносин, як і самі суспільні відносини, є динамічною системою, яка постійно розвивається, а отже, і змінюється. Як тільки виникають нові суспільні відносини, котрі вимагають публічного регулювання, з'являються нові юридичні норми. По мірі усвідомлення їх взаємозв'язку в суспільстві виникають правові інститути. Здобуваючи оформлення в юридичних актах, зокрема, законах, вони можуть утворювати умовно автономні системи – галузі законодавства. Наприклад, не так давно виникло екологічне, атомне, космічне законодавство, які є відображенням формування відповідних галузей права на практичному та теоретичному рівнях. З цивільного права виділилися такі інституції, як господарче, житлове законодавство, які вже систематизовані на рівні кодексів. При цьому слід звернути увагу, що жоден кодекс у назві не має терміна “право”. Це цілком вірно, адже їх творці добре знають, що всю галузь права кодифікувати неможливо, у більшості галузей права є латентний для держави бік, який криється у сутності приватного права. У зв'язку з цим пропозиції щодо надання кодифікованому законодавству щодо інформації назви “Кодекс інформаційного права України” виглядають, м'яко кажучи, неконструктивними.

Структурування загального законодавства на спеціальні галузі законодавства, звичайно, існує умовно. Кожна галузь – тільки відносно самостійна, і, так чи інакше, кожна з них тісно взаємодіє з провідними галузями законодавства: адміністративним та цивільним, які мають чітко визначений та історично перевірений практикою власний метод виникнення, здійснення та припинення правовідносин.

Правознавці-дослідники при виникненні нової предметної сфери правовідносин і специфічних задач правового регулювання найчастіше додержуються таких понять, як “комплексна галузь права” або її першооснова “міжгалузевий комплексний правовий інститут”. Предметом таких інституцій права виступає метод комплексного застосування методів адміністративного, цивільного та кримінального права та особливий об'єкт правовідносин: сфера діяльності (наприклад, господарське право) чи об'єкт діяльності (наприклад, інформаційне право).

Зазначені міркування теорії права пропонується розглядати як матрицю щодо формування методології такої нової комплексної галузі права, як інформаційне право та одного з провідних його інститутів (наряду з бібліотечним правом, рекламним правом тощо) особливої частини – інформатизаційного права (права про інформатизацію).

3. Теоретичні положення щодо формування інформаційного права. Як зазначається у ряді публікацій, масове застосування сучасних комп'ютерних інформаційних засобів, електронних телекомунікаційних мереж (електронного зв'язку), розвиток комп'ютерних інформаційних технологій сприяє підвищенню ролі інформації як нового ресурсу життєзабезпечення діяльності людей – інформаційного ресурсу. Ці процеси призвели до трансформації вже сформованих, традиційних для права соціальних норм відносин і появи нових, що відображують особливі умови, а отже – і правила поведінки різних суб'єктів у, так званому, електронно-інформаційному середовищі. Тобто, поруч з традиційним світом – реальним – виник новий світ – віртуальний. Виникнення електронно-інформаційного середовища (віртуального світу) як якісно нової сфери волевиявлення людей привело до необхідності нового погляду на публічно-правове регулювання правових відносин і, одночасно, стало вимагати систематизації традиційного інформаційного

законодавства, а також вироблення єдиної державної інформаційної політики. Саме у зв'язку з цим в інформаційному законодавстві почала формуватися нова галузь – інформатизаційне законодавство, або, як його ще можна сформулювати – законодавство інформаційного суспільства. Деякі автори намагалися цій сфері суспільних відносин “привити” назву “комп’ютерного права”, або “інформаційно-телекомунікаційного права”. Відразу зазначимо, що за таким принципом формування галузей права можна дійти і до обґрунтування необхідності створення “фотоапаратного права”, “телеграфного права”, “телефонного права”, “телевізійного права” чи права інших засобів інформації. Не виключаємо, що у майбутньому комусь спаде на думку обґрунтовувати і на дисертаційному рівні такі галузі права, але нині, ми вважаємо, це передчасно. Галузь законодавства за предметом суспільних відносин не може ще створювати комплексної галузі права. Мова може йти хіба що про формування міжгалузевого комплексного інституту на базі відповідної наукової дисципліни на міжнауковому рівні.

Основою (загальною частиною) інформатизаційного права, традиційно, є інформаційне право – як сфера суспільних відносин щодо інформації (даних, сигналів, кодів, знань, незалежно від засобів їх створення, передачі (поширення), зберігання, обробки тощо), які регулюються нормами публічного та приватного права.

У нашому розумінні, у контексті сфери (галузі) суспільних відносин, **інформаційне право – це комплексна система галузі норм суспільних відносин їх суб’єктів в інформаційній сфері, що виникають у процесі створення, поширення, збирання, збереження, обробки інформації (інформаційних продуктів та інформаційних ресурсів).**

З точки зору зазначених вище методологічних положень до інформаційного права включаються не тільки інформаційні відносини, які охороняються та захищаються державою (на рівні законодавства та підзаконних публічно-правових нормативних актів), але й ті, які поки що не входять до сфери публічно-правового регулювання, а існують на приватноправовому рівні.

Інформаційне право може розглядатися як вторинний фактор (надбудова) щодо системоутворення інформаційного суспільства, яке активно формується у всіх розвинених країнах за допомогою глобальних комп’ютерних інформаційних технологій і телекомунікаційних мереж. Його базу складає інформаційне законодавство окремих країн як система нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері.

Як зазначають деякі дослідники [1, 9], до теперішнього часу інформаційне право, що покликане впорядкувати інформаційні відносини реального світу, щодо світу віртуального слабко розроблене і є лише юридичною науковою дисципліною, що формується фрагментарно. Вона, зокрема, досліджує переважно проблеми уніфікації і кореляції (систематизації) термінологічної бази, пов’язаної з інформаційною діяльністю у віртуальному світі. Це цілком вірно, саме тому українські науковці-правники інформаційному праву раніше надавали тільки статус міжгалузевого комплексного інституту права. Про інформаційне право як галузь права можна говорити за умов, коли на теоретичному рівні буде проведено її системну, загальноновизнану основну структуризацію за інститутами в загальній та особливій (і можливо – спеціальній) частинах, а також буде чітко відмежовано сферу правовідносин від інших галузей права.

На основі аналізу літературних джерел сформувалася думка, що з розвитком процесів використання можливостей нового електронно-інформаційного середовища обмін даними усе більше перетворюється із засобу виникнення правовідносин на засіб їх існування. До таких об’єктів (благ) як у матеріальному, так і у віртуальному середовищі відносять:

- еквіваленти речей – гроші та цінні папери (е-гроші, е-цінні папери, у тому числі права на них (право майнової власності);
- документи, що охороняються в рамках такого інституту інформаційного права, як право щодо інформації з обмеженим доступом;
- роботи і послуги, у яких провідним чинником є інформація у статусі інтелекту (а отже, є інтелектуальною власністю);
- виключні права на результати інтелектуальної діяльності (двох його провідних складових – авторського права та права промислової власності);
- інші немайнові блага (життя, свобода, здоров'я людини тощо, пов'язані з інформацією).

Зазначені об'єкти залежно від відношення до віртуального простору пропонується умовно поділити на три групи:

а) блага, що мають цінність тільки в межах е-середовища і без нього не існують. Наприклад, доменне ім'я (domaine name) – ім'я, яке використовується для адресації комп'ютерів їх власниками та Інтернет-ресурсів за допомогою звернення до глобальної системи доменних імен, спосіб індивідуалізації веб-серверів. До складу цих благ входять роботи і послуги у формі інформації, виключні права на результати інтелектуальної діяльності, інші немайнові блага. Також деякі речі трансформувалися у віртуальний аналог, наприклад, з'явилося таке благо, як віртуальні гроші (е-гроші);

б) блага, що мають цінність всюди (скрізь), тобто як у межах е-середовища, так і за його межами. Наприклад, дисковий простір, тобто частина жорсткого диска на сервері. Такі блага мають подвійну природу. Дисковий простір, тобто частина місця на жорсткому диску комп'ютера, підключеному до Інтернет, в е-середовищі – це його частина, на якій можна розмістити інші віртуальні блага, отже, частина речі, яка може бути орендована і т.д. Таким чином виникає можливість інтеграції одночасного використання предметів реального (речового) світу (в умовах реального часу) – дискового простору різними користувачами через комп'ютерні засоби телекомунікації без зміни права власності як частин неподільної речі (жорсткого диска комп'ютера);

в) блага, що мають цінність тільки за межами е-середовища, тобто в реальному світі, наприклад, продукти харчування, одяг, житло тощо, але які можна придбати з використанням віртуального середовища (Інтернет-торгівля, Інтернет-реклами і т.д.).

Зазначене як комплексні інститути правовідносин поки що не знаходить адекватного відображення в традиційних галузях права (провідних – адміністративному та цивільному). І це цілком зрозуміло, адже традиційні галузі права вже мають критичну масу знань, теоретичних положень, свої догмати. До речі, інституціональне зростання традиційних галузей права об'єктивно обмежено і часовими можливостями їх викладання на рівні навчальних дисциплін у вищих навчальних закладах. Навіть виходячи із цього напрошується думка щодо об'єктивності формування нових комплексних міжгалузевих інститутів та нових комплексних галузей права на засадах інтеграції знань різних наукових сфер, співпраці різних фахівців за різною базовою освітою для спільного вирішення проблем інформаційного суспільства.

У контексті подальших наукових досліджень слід зазначити, що правове регулювання суспільних відносин в е-середовищі вимагає кореляції співвідношення методів адміністративного правового регулювання з методами цивільного та кримінального права та формування державної інформаційної політики, яку можна розглядати як державну політику інтелектуального розвитку людини, суспільства і держави. Можливо, що ця теза стане лейтмотивом формування інформатизаційного права як наукової дисципліни, яка ство-

рить базис для формування у майбутньому комплексної галузі права, тим самим створить новий рівень правового регулювання суспільних відносин щодо інформації.

Висновки. Виходячи із викладених міркувань щодо питань формування автономних теоретичних галузевих засад не можна забувати про існування публічного права і приватного права, а отже, і ототожнювати їх у певній системі права. Вони були, є і залишаться двома провідними складовими (підсистемами) системи права, зокрема і системи інформаційного права. У зв'язку з цим кодифікований акт інформаційного законодавства не можна називати “Кодекс інформаційного права України”. Доречнішим буде назва – “Кодекс України про інформацію”.

З виникненням нового середовища інформаційних правових відносин можна говорити про зміну в їх складі предметів (об'єктів), а також про зміну поглядів на природу їх реалізації. Це може свідчити про необхідність особливих підходів до досліджень, усвідомлення та наступного публічно-правового регулювання електронно-інформаційних правовідносин методами провідних галузей права (цивільного, адміністративного та кримінального) та методом комплексного застосування цих методів у межах інформаційного права, у якому наполегливо вже окреслюються риси провідного його комплексного інституту – інформатизаційного права – права щодо інформатизації суспільства, права кіберцивілізації, права майбутнього етапу розвитку інформаційного суспільства, яке є базисом формування глобального інтелектуального суспільства.

Використана література

1. Баранов О.А. Інформаційне право України: стан, проблеми, перспективи. – К.: “СофтПрес”, 2005.
2. Баранов А.А., Брижко В.М., Базанов Ю.К. Права человека и защита персональных данных. – К.: Государственный комитет связи и информатизации Украины, 2000.
3. Вступ до інформаційної культури та інформаційного права: Монографія; За ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калюжного. – Ужгород: ІВА, 2003.
4. Журавський В.С., Радіонов М.К., Жиляєв І.Б. Україна на шляху до інформаційного суспільства; За заг. ред. М.З. Згуровського. – К.: “Політехніка”, 2004.
5. Інформатизація та відкритість влади як засоби демократизації суспільства. Збірник матеріалів круглого столу. – К.: “Альтерпрес”, 2003.
6. Інформатизація, право, управління (організаційно-правові питання): Монографія; За ред. Швеця М.Я., Крупчана О.Д. – К.: НДЦП АПрН України, 2002.
7. Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації: організаційно-правові питання теорії і практики: Монографія; За ред. Р.А. Калюжного та В.О. Шамрая. – К.: АДПС України, 2002.
8. Інформаційне право та інформаційна безпека: Наукове видання; Заг. ред. Р.Калюжного та В.Філонова. – Київ-Донецьк: Донецький інститут внутрішніх справ МВС України. Інститут економіки та права “КРОК”, 2001.
9. e-будущее и информационное право / Брижко В.М., Цимбалюк В.С. и др.; Под.ред Р.А. Калюжного и Н.Я. Швеца. – К.: “Интеграл”, 2002.
10. Інформаційне суспільство. Дефініції.../ Брижко В.М., Цимбалюк В.С. та ін.; Під.ред Р.А. Калюжного і М.Я. Швеця. – К.: “Интеграл”, 2002.

~~~~~ * * * ~~~~~